

Radosław Kaleta, BIAŁORUSKO-POLSKA HOMONIMIA MIĘDZYJĘZYKOWA, Warszawa: Instytut Sławistyki PAN i Fundacja Sławistyczna, 2014, ss. 172.

Recenzowana publikacja powstała na podstawie rozprawy doktorskiej o tym samym tytule, napisanej w 2011 r. w Katedrze Białorutenistyki Wydziału Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego pod kierunkiem dr hab. Niny Barszczewskiej. Praca składa się ze wstępu, trzech rozdziałów, zakończenia, indeksu leksemów polskich użytych w słowniku białorusko-polskich homonimów międzyjęzykowych, bibliografii oraz streszczenia w języku angielskim.

Jak czytamy we *Wstępie*, celem autora monografii było *szersze opisanie białorusko-polskich homonimów międzyjęzykowych*. Postawione zadanie badawcze znajduje swoje uzasadnienie w potrzebie wypełnienia luki związanej z jednej strony z brakiem szczegółowego opracowania wybranego zagadnienia, z drugiej zaś – koniecznością podjęcia prac nad polsko-białoruskim i białorusko-polskim słownikiem homonimów międzyjęzykowych.

W rozdziale pierwszym przedmiotem opisu są aspekty teoretyczne zjawiska homonimii językowej. W części tej punktem wyjścia jest definicja homonimii, zaczerpnięta z pracy M. Majewskiej *Homonimia i homonimy w opisie językoznawczym* (Warszawa 2002), w której jako homonimy traktowane są znaczące jednostki języka (morfemy, leksemy, związki wyrazowe oraz zdania) tożsame formalnie (graficznie i / lub brzmieniowo), ale różniące się planem treści. W kolejnych podrozdziałach omawiane są różne typy homonimii wewnątrzjęzykowej: morfologiczna (słowotwórcza i fleksyjna), leksykalna, frazeologiczna, składniowa oraz kontekstowa. Najwięcej uwagi autor poświęca homonimii leksykalnej jako konsekwencji zjawiska nałożenia się genetycznie różnych leksemów (tzw. homonimia heterogeniczna) lub powstania dwóch leksemów o tej samej postaci z jednej podstawy (tzw. homonimia monogeniczna), w części tej analizowane są także kwestie terminologiczne, w szczególności zakres znaczeniowy oraz frekwencja takich terminów, jak *homofoma*, *homograf*, *homogram* i *homofon*.

Rozdział drugi został poświęcony homonimii międzyjęzykowej. Przedmiotem rozważań są tu aspekty metodologiczne ze szczególnym uwzględnieniem relacji między zjawiskiem homonimii a paronią i polisemią. Autor zwraca uwagę, że homonimia językowa może być badana na przykładzie dwóch języków lub większej ich liczby. Na słowiańskim obszarze kulturowym zazwyczaj porównywane są języki blisko spokrewnione (na przykład białoruski i rosyjski, polski i rosyjski), ale poddawane analizie języki mogą należeć także do różnych grup językowych. Homonimia międzyjęzykowa może być wykorzystywana jako środek wyrazu artystycznego, służąc budowaniu komizmu, absurdu lub gier słownych.

W dalszej części autor opisuje gatunki homonimii międzyjęzykowej, wśród których wyróżnia międzyjęzykową homonimię wewnętrzną oraz międzyjęzykową ho-

monimię zewnętrzną, a także homonimię homo- i heterogeniczną, pierwszo- i drugostopniową. Obszerny podrozdział dotyczy typologii homonimów językowych, zaczerpniętych między innymi z prac P. Stasińskiej, K. Wojan i R. Lipczuka. Poglądy wybranych lingwistów dotyczące homonimii są tu referowane szczegółowo. I tak, autor analizuje stan badań z zakresu homonimii polsko-słowackiej (na podstawie wyników badań M. Pančikovej), polsko-ukraińskiej (na podstawie dorobku M. Bednarz) oraz polsko-rosyjskiej (na podstawie publikacji P. Stasińskiej i Z. Grosbarta).

Osobny rozdział został poświęcony przeglądowi prac białoruskich, dotyczących homonimii międzyjęzykowej. W części tej analizowane są osiągnięcia białoruskiej lingwistyki w zakresie opisu *fałszywych przyjaciół* w wybranych parach języków: białoruskim i niemieckim, białoruskim i włoskim, białoruskim i bułgarskim, białoruskim i ukraińskim, białoruskim i czeskim, białoruskim i chorwackim. Ze zrozumiałych względów najwięcej prac dotyczy homonimii białorusko-rosyjskiej, por. m.in. K. Kusal, *Rosyjsko-polski słownik homonimów międzyjęzykowych* (Warszawa 2002); W. Wychota, *Беларуска-рускі слоўнік: міжмоўныя амонімы, паронімы і полісемія* (Mińsk 2004); M. Smarszczok, E. Barysoglebskaja, *Беларускія аднакарэнныя і сугучныя словы з рускімі адпаведнікамі* (Mińsk 2002); S. Grabczikow, *Межъязыковые омонимы и паронимы: Опыт словаря русско-белорусских омонимов и паронимов* (Mińsk 1980); A. Szydłowski, *Лингвистические проблемы перевода на белорусский язык* (Mińsk 1978).

Rozdział trzeci zawiera analizę białorusko-polskich homonimów językowych. Jak dowodzi autor, opis badanej grupy świadczy o jej dużej różnorodności. Zbiór homonimów obejmuje zarówno homonimy całkowite, czyli takie, które różnią się w obu językach we wszystkich znaczeniach (por. brus. *сымкі*, pol. *doła*), jak i niecałkowite, czyli takie, które występują w obydwu językach w co najmniej jednym znaczeniu, przy tym pozostałe ich znaczenia się różnią (por. brus. *цмок*, pol. 1. *smok*, 2. pot. *stoknięcie*).

W części tej czytelnik odnajdzie wykaz ponad siedemdziesięciu białorusko-polskich homonimów, reprezentujących literacką odmianę języka. Następnie autor omawia całkowite i niecałkowite białorusko-polskie homonimy leksykalno-gramatyczne, ze szczególnym uwzględnieniem imion męskich typu *Янка*, *Алесь*, *Міхась* oraz abrewiatur. Za właściwą część analizy należy uznać słownik białorusko-polskich homonimów całkowitych, opracowany na podstawie słowników definicyjnych współczesnego języka białoruskiego (są to: *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы*, red. A. Bułyki, Mińsk 2005; *Польска-беларускі слоўнік*, red. Ja. Wołkawaj i W. Awiławaj, Mińsk 2005; *Kieszonkowy słownik białorusko-polski, polsko-białoruski*, pod red. T. Jasińskiej i A. Bartoszewicza, Warszawa 2007) i polskiego (*Słownik języka polskiego*, pod red. M. Szymczaka, Warszawa 1988; *Słownik współczesnego języka polskiego*, pod red. B. Dunaja, Warszawa 1996; internetowy *Słownik języka polskiego PWN*, pod red. K. Polańskiego), a także słowników dwustronnych: polsko-białoru-

skich i białorusko-polskich (*Słownika białorusko-polskiego, polsko-białoruskiego*, pod red. T. Jasińskiej i A. Bartoszewicza, Warszawa 1996 oraz słowników *on-line*). Opis obejmuje sto siedemdziesiąt par homonimów językowych, z których dużą grupę stanowią leksemy mające wspólne pochodzenie.

W zakończeniu autor monografii podkreśla duży potencjał funkcjonującego i rozwijającego się w trudnych warunkach społecznych i politycznych języka białoruskiego, postuluje także podjęcie pogłębionych prac nad białorusko-polskim słownikiem homonimów. Monografię kończy *Indeks polskich leksemów użytych w słowniku białorusko-polskich międzyjęzykowych homonimów całkowitych* oraz licząca 314 pozycji *Bibliografia*, obejmująca opracowania naukowe, słowniki, encyklopedie i leksykony i wykaz stron internetowych. W pracy zostało także zamieszczone streszczenie w języku angielskim oraz słowa kluczowe.

Monografia Kalety stanowi pozycję wartościową, godną polecenia nie tylko białorusnistom i slawistom, ale każdemu, kto interesuje się stanem współczesnych języków słowiańskich. Ze zjawiskiem homonimii międzyjęzykowej borykają się nie tylko tłumacze, ale także uczniowie i studenci, a także twórcy reklam i strategii marketingowych, biznesmeni i przewodnicy turystyczni, jak również wszyscy ci, którzy mają styczność z obcym językiem i kulturą. Zatem podniesione przez autora monografii zagadnienie zasługuje na uwagę jako jedno z najbardziej powszechnych zjawisk językowych, mogących przy tym sprawiać trudności w komunikacji międzykulturowej, skutecznie ją deformując lub zakłócając. Osobliwości homonimów od dawna stanowią obiekt zainteresowań badaczy języka, którzy na potrzeby opisu lingwistycznego zastosowali w odniesieniu do homonimów liczne terminy, między innymi *fałszywi przyjaciele (tłumacza), zdradliwe słowa, żądne odpowiedniki, ekwiwalenty pozorne, mylące podobieństwa językowe, aproksymaty, aproksymatyzm, fałszywe paralele leksykalne*.

Publikacja systematyzuje dotychczas opublikowane prace dotyczące homonimii, wskazuje możliwe kierunki badań tego zjawiska językowego, bazuje przy tym na osiągnięciach kilku dyscyplin językoznawczych: leksykologii, leksykografii, semantyki, translatoryki, a także glottodydaktyki. W swoich rozważaniach autor uwzględnił nie tylko dorobek badaczy polskich (m.in. D. Buttler, M. Majewskiej, K. Wojan, M. Grochowskiego, E. Grodzińskiego, Z. Grosbarta, K. Kusala, R. Lipczuka) i białoruskich (m.in. I. Buraka, A. Michniewicza, P. Szuby, A. Szydłouskiego), ale także rosyjskich (P. Stasińskiej), ukraińskich (M. Rylskiego), francuskich (M. Kaesslera i J. Deroquiny'a). Wielość i wieloaspektowość ujęć badanego zjawiska dowodzi nie tylko aktualności podejmowanego zagadnienia, ale przede wszystkim jego wysokiej wagi we współczesnej lingwistyce.

Najcenniejszą, jak sądzę, część monografii stanowi rozdział trzeci, obejmujący słownik homonimów białorusko-polskich. Wykaz, z konieczności niepełny, posiada dużą wartość naukową, jako że prezentuje materiał dotychczas w niewystarczającym

stopniu zbadany i niepublikowany. Niestety, jak dotąd, ani polskie, ani białoruskie językoznawstwo nie wypracowało wszechstronnego, wnikliwego opracowania zjawiska homonimii polsko-białoruskiej i można przyjąć, że monografia Kalety, wraz z kilkunastoma artykułami naukowymi jego autorstwa, stanowi znaczące osiągnięcie naukowe, dające podstawy opracowania słownika homonimów polsko-białoruskich. Zadanie wydaje się szczególnie aktualne biorąc pod uwagę to, że słowniki podobnego typu opublikowano na materiale między innymi rosyjsko-białoruskim, chorwacko-białoruskim, niemiecko-białoruskim, polsko-bułgarskim i polsko-chorwackim.

Warto podkreślić możliwość praktycznego wykorzystania zebranego w słowniku materiału w dydaktyce języka białoruskiego, a także we wszelkich dyscyplinach porównawczych: leksykologii, leksykografii i fonetyce polsko-białoruskiej. Jest to także godne polecenia zestawienie dla osób, które poznają język polski i białoruski jednocześnie, a także dla tych, którzy znajomość obu języków pragną pogłębić lub udoskonalić.

Sprzyja temu przejrzysta i konsekwentnie przez autora stosowana struktura artykułu hasłowych, opracowana po szczegółowej analizie znanych z innych opracowań schematów prezentacji homonimów i dostosowana na potrzeby monografii. W skład artykułu wchodzi nie tylko białorusko-polskie pary homonimów wraz z konkretnymi przykładami ich użycia, ale także informacja o właściwym znaczeniu wyrazu białoruskiego. Dla osób uczących się języka białoruskiego istotne znaczenie ma to, że polskie, niewłaściwe ekwiwalenty białoruskich słów zostały przekreślone poziomą linią, a w nawiasie podano ich białoruskie odpowiedniki. Tak rozbudowana struktura artykułów hasłowych, zaprezentowana w tabelarycznej formie, nieco rozbudowuje prezentowany słownik, ale jednocześnie ułatwia poruszanie się po materiale, nie pozostawiając jego użytkownikowi wątpliwości co do semantyki i zakresu użycia analizowanych jednostek leksykalnych.

Jako zaletę tej części, a w szczególności prezentowanych w niej przykładów, należy uznać wprowadzone przez autora polskie i białoruskie elementy kulturoznawcze, por.: „Bronisław Epimach-Szypuła to wybitny białoruski językoznawca, folklorysta, wydawca i literaturoznawca” (s. 114); „Białoruska Cerkiew prawosławna zdecydowanie apeluje, by nie wróżyć podczas Bożego Narodzenia, uważa bowiem wróżenie za grzech ciężki” (s. 114); „Białoruś to państwo w Europie Wschodniej, terytorialnie największe wśród krajów niemających dostępu do morza” (s. 118).

O nowoczesności i aktualności materiału słownikowego świadczą przykłady z zakresu biznesu, gospodarki, handlu i finansów, por.: „Specjaliści z dziedziny konsultingu przeprowadzili dokładną weryfikację i analizę naszego projektu i opracowali biznesplan” (s.117); „Minister finansów wydał polecenie swojemu zastępcy, by przygotował projekt budżetu do końca maja” (s. 118). Najwidoczniej jako przeciwwaga, w kilku przykładach znalazły się tak niepopularne zarówno przez uczniów, jak i nauczycieli realia przypominające o minionym ustroju, por.: „Specjaliści mają nadzieję, że

jeszcze nie jest za późno na to, by ustalić przyczyny rozpadu ZSRR” (s. 114); Stacja „Październikowa” moskiewskiej linii mińskiego metra jest usytuowana pomiędzy stacjami: „Plac Zwycięstwa” i „Plac Lenina” (s. 138).

Materiał słownikowy zawiera nieliczne nieścisłości przekładowe, por. s. 116: „Ці падабаліся табе песні, якія гучалі ўчора на канцэрце? – Czy podobały ci się **pieśni**, które wczoraj rozbrzmiewały na koncercie?” (zamiast nienacechowanego stylistycznie rzeczownika: piosenki); s. 116: „Гара Дзяржынская – найвышэйшы пункт уБеларусі. – **Dzierżyńska Góra** to najwyższy punkt na Białorusi”. (zamiast utrwalonego w języku polskim odpowiednika: Góra Dzierżyńskiego). Ze słownika należałoby wyeliminować przykłady, które różnią się w języku polskim i białoruskim pojemnością znaczeniową i wymagają dodatkowego komentarza, por. s. 111: „Ён рыхтаваўся тры месяцы да экзамену, а пасля таго, як здаў яго, яму трэба было расслабіцца, таму пайшоў **на вечарыну**. – Uczył się trzy miesiące do egzaminu i po tym, gdy go zdał, musiał odreagować, więc poszedł **na imprezę**”. (brus. *вечарына* – pol. *kameralna impreza, organizowana zwykle w godzinach wieczornych*).

Powyzsze drobne, łatwe do wyeliminowania, usterki w niczym nie umniejszają wagi publikacji jako znaczącego osiągnięcia w leksykologii i leksykografii polsko-białoruskiej. Monografia zasługuje na uznanie jako oryginalna, oparta na nigdy dotąd nie publikowanym materiale, nowatorska merytorycznie i koncepcyjnie praca. Co ważne, zaprezentowany w niej słownik może okazać się pomocny w badaniach na szeroką skalę, nie podejmowanych dotąd ani przez badaczy polskich, ani białoruskich. Recenzowana monografia otwiera przed lingwistami nowe kierunki badawcze, ponieważ naturalną konsekwencją analizy zaprezentowanego w monografii Kalety materiału jest konieczność poszerzenia słownika o nowe jednostki leksykalne. Z drugiej strony, badacz języka skieruje swoją uwagę na charakter polsko-białoruskich homonimów: ich pochodzenie, przynależność do klasy gramatycznej, właściwości semantyczne i stylistyczne. Z kolei glottodydaktyk wykorzysta zaprezentowany w publikacji słownik do omówienia i wyeliminowania występujących w procesie dydaktycznym najczęstszych błędów przekładowych. Nauczycielowi lektura omawianej monografii pozwoli udoskonalić i wzbogacić zajęcia, a także położyć akcent na bardziej świadome uczenie się pozornie zbliżonych do siebie języków. Do monografii powinny sięgnąć osoby, które w pracy zawodowej relacjonują wydarzenia z Białorusi, ponieważ publikacja nie tylko opisuje zjawisko polsko-białoruskiej homonimii językowej, ale rozszyfrowuje najczęściej używane na Białorusi skrótownice, a także rozstrzyga problem odmiany w języku polskim imion i nazwisk białoruskich. Wreszcie, publikację może polecić każdemu, kto pasjonuje się językoznawstwem polskim i białoruskim.

*Agnieszka Goral
Lublin*